

ПРАВА ЖІНОК В УМОВАХ ВІЙНИ: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ

Бунчук Оксана Борисівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та прав людини юридичного
факультету, Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

У сучасних війнах цивільне населення стає головною жертвою, а жінки опиняються в епіцентрі специфічних загроз. Права жінок в умовах війни – це не тільки питання гуманітарного захисту, а й фундамент безпеки суспільства. Злочинний воєнний напад росії на Україну загострив проблемні аспекти механізму захисту прав людини не тільки на національному, але і на міжнародному рівнях. Захист прав жінок, ключові аспекти гендерної рівності в умовах війни були і залишаються особливо актуальними. У резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» цілком вірно зазначено, що «мир і безпека можливі лише тоді, коли жінки мають рівні права та можливості брати участь у прийнятті рішень». Резолюція 1325, ухвалена 31 жовтня 2000 р. визнається однією з найважливіших резолюцій РБ ООН у сфері політики безпеки. «Цей документ наголошує на важливій ролі жінок у запобіганні і врегулюванні конфліктів та в розбудові миру, а також закликає держави-члени забезпечити більш активну участь жінок на всіх рівнях прийняття рішень в національних, регіональних і міжнародних інститутах, у механізмах запобігання, управління та вирішення конфліктів. Резолюція стала інституційною рамкою для інтеграції жінок до безпекового сектору» [1].

У сфері захисту прав людини Україна є учасником найважливіших міжнародних договорів, серед яких: Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р., Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р., Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 р. Наша держава ратифікувала Женевські конвенції, які «разом з Додатковими протоколами регулюють відносини між державами у період збройної боротьби, а також відносини з огляду на цю боротьбу: режим поранених, військово-полонених, укладання угод про перемир'я, підписання мирних

договорів. Дуже важливо, що вони містять заборони на: посягання на життя і фізичну недоторканність, а саме на всі види вбивств, каліцтво, жорстоке поводження, тортури та катування; взяття заручників; посягання на людську гідність, зокрема, образливе і принизливе звернення; засудження і застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного належним чином судом, за наявності судових гарантій, визнаних необхідними цивілізованими націями. Гарантується допомога хворим і пораненим» [6, с. 147].

Важливим для України стало підписання Стамбульської конвенції та розробка механізмів виплат проміжних репарацій для постраждалих від сексуального насильства під час конфлікту. У сучасному міжнародному праві сексуальне насильство більше не розглядається як неминучий «побічний ефект» війни. Науковці кваліфікують його як цілеспрямовану зброю, що використовується агресором для досягнення військових і політичних цілей. Згідно з Римським статуттом, сексуальне насильство під час конфлікту включає не лише зґвалтування, а й примусову проституцію, вагітність, стерилізацію або будь-яку іншу форму насильства порівнянної тяжкості. В умовах збройної агресії РФ проти України такі дії часто класифікуються як військові злочини або навіть ознаки геноциду, оскільки вони спрямовані на деморалізацію та знищення ідентичності групи. Науковці наголошують на важливості принципу «центрованості на постраждалих», що передбачає конфіденційність, безпеку та надання комплексної допомоги без обмеження строків давності для злочину.

Акти насильства, вчинені на території України, рішуче засуджуються світовою та європейською спільнотою. Так, лідери ОБСЄ звернули увагу на необхідності посилення міжнародних зусиль у протидії гендерно зумовленому насильству, наголосили, що насильство за ознакою статі є не тільки порушенням прав людини, а й серйозною загрозою загальній безпеці. Вони засудили не тільки військові дії в Україні, а й численні випадки насильства, з якими пов'язана зневага до людської гідності, «висловили глибоке занепокоєння тим, що конфлікт сприяє зростанню загроз для жінок, які опиняються у вразливих умовах, стають жертвами воєнних злочинів і зазнають довготривалих фізичних, психологічних і соціальних наслідків» [7, с. 178].

Отже, у період воєнних дій і збройних конфліктів посилюються проблеми захисту прав жінок. Загострюються питання гендерної нерівності, підвищуються ризики насильства, масово порушуються найважливіші права жінок. В свою чергу, війна трансформує роль жінки в суспільстві. Жінки перестають сприйматись виключно як об'єкти захисту («жертви війни») і стають активними суб'єктами оборони, волонтерства та державного управління. Каталізатором

реальних суспільних змін слугувало юридичне закріплення рівності прав у Збройних Силах України. Участь жінок у бойових діях є одним із найяскравіших прикладів реалізації принципу гендерної рівності в екстремальних умовах. Попри прогрес, актуальними залишаються питання вдосконалення військової логістики для жінок, подолання «скляної стелі» у військовій ієрархії та посилення соціального захисту жінок-ВПО, які несуть основний тягар виховання дітей та догляду за літніми людьми в умовах кризи. Захист прав жінок в умовах війни вимагає не лише дотримання міжнародних норм, а й посилення відповідальності за воєнні злочини. Держава повинна забезпечити механізми реабілітації постраждалих та гарантувати жінкам право голосу у повоєнній відбудові. Розуміння усіх викликів та розробка ефективних стратегій захисту прав жінок у воєнних умовах є критично важливим завданням міжнародного права, гуманітарної допомоги та забезпечення миру у світі.

Література:

1. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека”. URL: <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-onn-1325>
2. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#top
6. Джуган В. О. Проблеми захисту прав жінок під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 146–148. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/34>
7. Замула А. Ю., Дульська В. В. Проблеми захисту прав жінок під час збройних конфліктів та воєнних дій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2025. Том 36 (75). № 2. С. 176–182. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.2/25>
8. Луцан А. В. Захист прав жінок в умовах збройних конфліктів. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 299–306.